

linszky életműve a véges jelenvalólét végtelenre kérdező cselekvésére olyan radikális választ ad, amely a 20. századi magyar irodalomban és általában a magyar kultúrában példa nélküli” (182. old.). Itt az vethető fel: *Heidegger* vagy *Simone Weil* egzisztenciál-filozófiai munkássága után bölcsleltileg vajon valóban radikálisnak tekinthető-e a Pilinszky-féle lírai ontológia; illetve, ha hazai viszonylatban tájékozódunk, a válasz maga vagy inkább a válasz módja (a poétikai megalkotottság kivételes színvonala) az, ami a „radikális” jelzővel illelhető. Végül (mert az olvasó telhetetlen) ha hibaként fölróni nem is, de megemlíteni mindenképpen érdemes, hogy a könyv viszonylag sok verset elemez viszonylag csekély terjedelemben, gyakran egy-egy mondatos interpretációval elégedve meg. A dolgozat módszertani koherenciája ettől ugyan nem sérül (sőt), mégis, egy kifejtettebb, részletekbe menőbb elemzésekkel teljes, akár lényegesen nagyobb ívű tanulmánykötet bizonyosan szűkebb terét nyitná az olvasói kérdéseknek avagy a kritikusi okvetetlenkedésnek. (Másképp fogalmazva: az olvasó sajnálja, hogy a könyv „egyszer csak” véget ér.)

Mindent összevetve, olvasatunkban Tolcsvai Nagy Gábor monográfiája az első munka a kritikai Pilinszky-recepcióban, amely a valóban szakszerű értelmezés erőfeszítéseit a teljes (lírai) életműre kiterjesztve ad átfogó képet a 20. századi magyar irodalom – önértékében és hatásában is – talán legjelentősebb költői teljesítményéről. Az irodalomértés szaknyelvén fogalmazva meg, amit a kultusz a maga tagolatlan, reflektálatlan és ki nyilatkoztató retorikájával csak állítani, de nem indokolni volt képes. Ily módon „felülírva”, de nem tagadva a kultusz értékállításait, bírja szóra Pilinszky költészetét s jelöl ki számára meghatározó helyet irodalmunk hagyománytörténetében.

Tolcsvai Nagy Gábor (2002): *Pilinszky János. „Tegnap és Ma”*, Kalligram, Pozsony.

Halmi Tamás

100 esztendő a Mexikói úton

Századik évét zárta a „Mexikói út”. (Pontos nevein: Nyomorék Gyermek Menhelye, Nyomorék Gyermek Otthona – később Országos Otthona –, Nyomorék Gyermek Állami Általános Iskolája, Nyomorék Gyermek Gyógypedagógiai Iskolája, Nyomorék Gyermek Iskolája és Intézete, Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon – később Diákotthon, újabban Diákotthon és Pedagógiai Szakszolgálat. Az elnevezések tükrözik a fogyatékosághoz, sajátos nevelési igényhez fűződő általános viszonyt, másfelől az intézmény funkcióváltozásait, jobbra gazdagodást.)

Hogy kiből termelődik ki a szeretett, karizmatikus nevelő karaktere a növendékek kollektív emlékezetében? Persze, *Zsótér Pál*ból, az elegáns, mindig a kellő pillanatban megjelenő – mára alapítvány-névadó, pedagógiailexikon-szócikk – igazgatóból. De még *R. P.*-ből is, aki pedig arról nevezetes, hogy úttörőnyakkendőt hordott, s a szándékosan hamisan éneklő fiúhoz vágta a mankóját! S persze *N. P.*-ből, aki pályakezdő irodalmiszínpad-vezetőként a szabadságharc vértanúinak ellobbanó s újra fellobbanó lángú gyertyácskáit rendezte színpadra (akkor, amikor sem e megemlékezés, sem a gyertyás színpadi szertartás még nem volt mindennapos közhely). S érzékelhetően nem

hagyott nyomot az a – közreadott fényképén – tekintetét szemüvege mögé rejtő férfiú, aki pedig szintén legalább 15 évig állt a nevelőintézet élén. Így működik az élet. Ott is.

S melyek a karakterisztikus történetek, azok a kulcsemények, melyeket a felnőtt emlékezet a nevelkedés egy-egy megragadható mozzanataként tart számon? Búcsúintés az édesanyának a háló ablakából – az elszakadás tényének drámai megértése. Bögrezajos tüntetés az ebédlőben. Utazás a „napsugár-vonaton”. A mérgesen elhajított pingpong-ütő, mely valami csoda folytán nem zúzza össze az igazgatói iroda üvegajtáját. A nevelő hosszadalmas átöltözködésének, furcsa fehérműinek – a lebukás (és esetünkben: felbukás) kockázatával járó – kilesése. Így működik az élet. Ott is.

Hiszen erről szól *Felvidéky Judit* filmje, az „Életke”. S erről szól a *Nádas Pál* igazgató gondos szerkesztésében megjelent centenáriumi évkönyv. De hiszen erről szól Nádas Pálnak és munkatársainak, valamint megannyi elődjének, *Hegedűs Lajos*nak (pályakezdésének különös színterét, egy anarchista szabadiskolát az új Pedagógiai Lexikon is számon tartja), *Toray Sándornak*, *Csapody Károlynénak*, a fentebb emlegetett Zsótér Pálnak, de tán még a komorszeműegű, névtelen – helyesebben emlék nélkül maradt – *A. Gy.*-nek is az évszázadnyi mindennapos munkája! Kijátszom a szójátékot, bár a megrendítő – és szakszerű – dokumentumfilm címe *Heltai Jenő* elbeszélésére utal, e novella nyomorék leányka-hősnőjének a neve. Szóval arról szól a történet – meggyőzően – könyvben és filmvászonon, képernyőn, hogy a Mexikói úton (és gyarapodó szatellitjeiben, így a jeles Csillagházban a Duna túlsópartján) ugyanolyan életek telnek, ugyanolyan élet zajlik, mint Zugló, a főváros, Európa, a glóbusz más bentlakásos intézményeiben. Nem lényegbéli az a különbség, hogy gépekkel, gépeken közlekednek, hogy baleset, háborús veszedelemek – felrobbanó lőszer, otthoni figyelmetlenség (a gyönyörűen írni tudó cigánylánynak egy óvatlan pillanatban a családi sertés harapta le kézfejeit), gyógyíthatatlan kór (az ötvenes évek közepének réme: a Heine-Medin), vagy gyógyszerártalom okozta fejlődési rendellenesség, vagy a koraszülöttség stigmája (rettenetes szülői-orvosi dilemma az oxigénadagoló inkubátor felet: megvakuljon-e vagy elnyomorodjon?), vagy más – újabban hegemoniára törő agyi-idegrendszeri eredetű, egyre súlyosabb fejlődési zavarok, vagy az az izomsorvadás, amelyet a korszerű orvostudomány és mozgásnevelő elhivatottság is csak lassítani tud, s pszichésen kezelni a jó esetben fejlődésre teremtett gyereken a folyamatos romlás, a leépülés, a belepusztulás tudatát.

Mert hiszen – a hitelesen (egyben mértéktartó izléssel) fényképezett film meggyőzően tanúskodik arról, hogy e gyerekek is (*Veress Miklós* versével szólván) ’gyerekből vannak’, életöröm, játékkedv, sötet mozgáskedv, önmagukat kereső, pozicionáló szemtelenségek és engedetlenségek, bölcs meditációk jellemzi őket – mint valamennyi gyereket Zuglóban, a fővárosban, Európában, a glóbuszon. A trauma feldolgozása akárhogy is a szülőknek nehezebb.

Hagyományos, szokványos iskolai évkönyvet forgatunk tehát, ha a könyvet vesszük kezünkbe. Igazgatói előszó – az intézmény történetéről, ahogyan illik. Beszámoló fejlesztésekről, gyarapodásokról, új épületről (*Dombainé Esztergomi Anna* szól az új épület-csodáról, a Csillagházról). A tollforgató kollégák dolgozatai. Főiskolai oktató megtisztelő írása (*Benczur Miklósné*). Öregdiákok emlékei. – köztük néhány kiemelkedően érzékletes, a klasszikus ’intézet-irodalom’ nagyjaira emlékeztető mélységű és színességű irodalmi értékű memoár (pl. *Paulov Endréné* és *Rovni Emesé* – a fentebb már idézett hét-köznapiokról és ’nagy’ történelmi időkről, a háborús és háború utáni évekről a ’veteránok’, de kényerük javát megették azok is, akik az ’56-os fegyverporopogás vagy a frissenkényér-beszerezés kalandjait idézik. Tablóképek, zsánerképek, névsorok.

A magyar szakolvasónak az intézetalapítás évéről, 1903-ról a ’Gyermek évszázadának’ nevezett jövendőlés jut eszébe. A tény, hogy az Európa-hírvé váló magyar gyógy-pedagógia rendre ebben a szakaszban hozza létre nagy hagyományúvá váló intézeteit. Ma így mondjuk, kissé szégyenkezve a dicsőség mellett: szegregált intézményeit. Vajon

kimutatható-e összefüggés az ugyanebben az időben virágjába boruló hazai Gyermektanulmány és a gyógypedagógia felvirágzása közt? Csupán a korszellem, vagy filológiai-lag igazolható egyezések? Nadas igazgató úr gondos történeti tanulmánya és gazdagon bemutatott dokumentációja segít ebben a válaszban. Megtudjuk, hogy az 5 gyerekkel megnyitott ösztézmény alapítási szándéka mögött a Deák Ferenc Szabadkőműves páholy áll. (Újabb történeti asszociáció: hiszen a Magyarországra honosodó cserkészmozgalom egyik – mondhatni liberálisabb – szárnya, a Scout-ot 'örszemnek' fordítók mögött is a szabadkőművesek álltak – a felburjánzó cserkészettörténeti irodalom sajnos apologéta és nem okkereső, így erről a szálról alig tudni.)

Az alapítás s a létrehozás első évtizedében említésre került személyek közül mindenestre Hegedűs Lajos igazgató-tanítóként ott ül 1913-ban a Gyermektanulmányi Kongresszuson, többször is hozzászól támogatást, legitimitást kérve az intézet nevelő-gyógyító-képző munkájához, a munkaiskola szellemiségét képviselő munkadarabok ott vannak a kiállítás katalógusában is. (1)

Arról szól a történet – meggyőzően – könyvben és filmvásznon, képernyőn, hogy a Mexikói úton (és gyarapodó szatellitjeiben, így a jeles Csillagházban a Duna túlpartján) ugyanolyan életek telnek, ugyanolyan élet zajlik, mint Zugló, a főváros, Európa, a glóbusz más bentlakásos intézményeiben. Nem lényegbéli az a különbség, hogy gépekkel, gépeken közlekednek, hogy baleset, háborús veszedelmek – felrobbanó löszerek, otthoni figyelmetlenség (a gyönyörűen írni tudó cigánylánynak egy óvatlan pillanatban a családi sertés harapta le kezfejeit), gyógyíthatatlan kór (az ötvenes évek közepének réme: a Heine-Medin), vagy gyógyszeráratalom okozta fejlődési rendellenesség, vagy a koraszülöttség stig mája (rettenetes szülői-orvosi dilemma az oxigénadagoló inkubátor felet: megvakuljon-e vagy elnyomorodjon?).

Ugyanakkor az alapítás, az avatás diszleitei még a millenniumi békeidőket idézik. Szociális elkötelezettség, elhivatottság, szociális válaszadási kényszer és gyógyító-nevelői elhivatottság áll a bentlakásos intézmény alapításához vezető alapeszme mögött. Már-már mintha a szegényember betegsége, baja lenne a testi nyomorékság. Legalábbis a századelő alapítói e társadalmi csoportot tekintették célcsoportnak. S a 'tanít-gyógyít-kiképez' jelszó mögött is egyszerre érzékeli a legalább iparosá válni munkapiaci diktandóját s a munkaiskola pedagógiai hitvallását. Melyik motívum a domináns? (2)

Ha a történelmi dokumentációnál tartunk, akkor legalább ilyen izgalmas kérdés a létező szocializmus és az intézmény viszonyának megannyi dokumentuma. A történetíró Nadas Pál szemmel láthatóan szenvedélyesen nem kedveli ezt a korszakot, a növendékek tárgyyszerű emlékeiben mindenestre az 'úttörözés' szebb volt, mint a történeti bevezetőben – táborok, utazások, rendszeres látogatás a 'kinti' életet jelentő zuglói

úttörőházba (amely ekkor, a hatvanas évek legelején – más forrásból tudjuk – fénykorát élte, s valószínűleg inkluzív neveléssel fogadta a Mexikói útról érkező szakkörösöket, tanfolyamhallgatókat). De a másutt megszokott sematikus szocializmuskritika (az ideológus vaskorszak képe) mellett fontos adalékokat ismerhetünk meg a rendszer működéséről. A monolitikus, ágazati-tervezdálkodásos, hierarchikus-bürokratikus rendszer például azt a komplexitást – az úgymond rendtelenséget – nem tűrte, amit egy autonóm módon, organikusan fejlődő intézménykomplexum magának kimunkált: az egészségügyi ágazathoz rendezte a kórházat, az oktatásügyhöz az iskolát, s a gazdasághoz – állami vállalat, szövetkezet – rendezte (tagosította) a műhelyeket. Az organikuság megszakítása mutatható ki fő bajként ebben a történeti kritikában, s ez már lényegi kriti-

kai elem (nemcsak a 'dekorációk' ironikus vizslatása). Sajátos 'visszapillantó tükör': a magyar közolvasó e kötet egyik tanulmányából – szerző: *Kékesiné János Rozália* – tudja meg – mert el volt rejtve (ugyan mi okból?) – a nyilvánosság előtt, hogy hosszú évtizedek óta az intézet (s a testvérintézmény, a Pető) növendékei rendre utazhattak a Sonnenzug elnevezésű, évről évre az egész Európát körbejáró, hasonló sorsú gyerekeknek együttes élményt, együttes európai(!) élményt nyújtó vonaton.

És súlyt ad a kiadásnak az a tény is, hogy a gyógypedagógia korszerű irányzatai rendre az integrációra, a már emlegetett inkluzivitásra hívják fel a figyelmet (ennek szakszerűbb változatai persze nem hagyják figyelmen kívül a szakszerű segítség elemi normáit). Ezenközben a Mexikói úton (és szatellitjeiben) zajló élet szegregált, elkülönülő élet. A tanításnak, gyógyításnak és képzésnek – hogy az alapító atyák szóhasználatánál maradjunk, a komplex funkció-meghatározásnál – is ez ad valóságos formát, keretet és közösséget, teremtő szellemi identitást. Tudniillik a sorsközösség. A bánásmód, a segítő-gyógyító-karbantartó-fejlesztő technológia magas szintű koncentrációjának igénye őrzi ennek a felfogásnak a szükséges voltát? Az 5 alapító lakóhoz képest ma már kétszázas nagyságrendű a „Mexikói úton” életérhez jutó gyerekek, fiatalok száma, mint a körleírásokat elemző tanulmányból (szerzője: *Kis Erika*) megtudjuk: súlyosodó tünetek okán kerülnek az intézetbe a gyerekek. Erre az alaphelyzetre fogalmazták tehát a bentlakásos intézmények legszebb tradícióit az alapítók s a hagyományok folytatói.

A könyv és a film tanúbizonyságai szerint működő, sikeres megoldás ez. Hozzá tartozik ahhoz a kulturális örökséghez, melyet a magyar nevelésügy Európába szállít.

Jegyzet

(1) A Gyermektanulmányi Kongresszus naplójának tanúságai szerint Ranschburg Pál, Vértes O. József, Éltés Mátyás, a modern magyar gyógypedagógia 'kulturhőrszai', s tán még Herodek Károly, a vakok intézetének igazgatója is egy hangsúllyal mintha aktívabbak lettek volna.

(2) Az alapítás éveiben buzgólkodó közferfiak és és nemes asszonyok közül e szövegben is örököltük meg Rothfeld Richárd nevét – ő az ötletadó szabadkőműves –, báró Daniel Ernőné, a létrehozó egyesület elnökéét, Medgyes Alajost, az építész-tervezőét, Zinnen Nándor és Szegvári László főorvos urakét.

Bán Éva – Nádas Pál – Okányi Andrea – Tarnói Gizella (szerk.):
Száz esztendő a mozgáskorlátozott gyerekek szolgálatában.
Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon, Budapest. 252 o.

Felvidéky Judit (2003, rendező): *Életke I–II.* 2 x 45 perc.
Centrálfilmstúdió.

Trencsényi László